

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

De Ortv Ac Progressv Artis Typographicae Dissertatio Historica

Mallinckrodt, Bernhard von

Coloniae Agrippinae, 1640

Cap. XVII. Defensio typographiæ contra obtrectatores.

urn:nbn:de:hbz:466:1-11780

inuenta: sed etiam ab huius generis hominibus diu exculta: Hac autem tempestate, in qua per totum ferè terrarum Orbem vilissimus quisq; , per paucis exceptis, egenus prætere a nulliusq; eruditionis homunculus eam illotis tractat manibus, spe tantum lucri & Mercatura exercenda gratiâ ductus. Hinc factum est, vt soli ferè Mercatores, quorum multi nullum norunt literarum elementum, pauperrimis hanc artem hominibus exercendam committant, questum inde omnem desumentes, & non nisi labores Literarij concinnatoribus, qui & Cõpositores dicuntur, nec non ijs qui prælo præsunt & Torculares vocantur relinquentes. Correctores insuper vel satis mediocriter eruditi, ob tenuissimam mercedem ad corrigendi artem eliguntur, vel si eruditi sint accurati esse non possunt ob ingentem sarcinam humeris imparem, quam tamen sponte susceperunt, vt die nocteq; ad laborantes victum quotidianum sibi comparare queant. Id quod etiam Compositoribus, Torcularibus ac Proto cæterisq; huiusce artis operarijs euenire solet. Dirigitur lucri cupido, pace honorum dixerim, hanc nobilissimam artem & omni laude dignam deturpauit, vilissimamq; reddidit. Quamuis autem hæc ars à pristino splendore illo degenerauit. Characteribus exceptis qui nunc pulchriores sunt, & in maiori extant varietate, addito item multarum rerum ornatu, non defuerunt tamen nostræ ætate viri eruditissimi publicam utilitatem ad amantes, & honorem magis quam questum sectantes, qui ipsam diligenter excoluerunt, & in maximâ conseruarunt existimatione. Ita Roccha, qui licet à vero non vsquequaq; aberrarit, dubitari tamen nequit fuisse & olim minorum gentium impressores, qui æque ac hodie, plerique lucrum potius quam potiora spectarint, nec satis ex decoro hoc artificium exercuerint.

CAPUT XVIII.

Defensio Typographiæ contra obrectatores.

REstat vt Typographiæ Calumniatores breuiter retundamus, quorum aliqui eo vsque progrediuntur, vt dubitare videantur satiusne fuerit hanc artem perpetuùm latuisse, quam inuentam esse; ac plusne incommodi quam boni ex illa ortum fuerit. Verum isti homines nimis contemptim & imperitè de re longè utilissima & necessaria iudicant, ac indigni planè sunt, qui diuini huius inuenti, cuius reprehensores existunt, beneficio, ad aliquem eruditionis & famæ gradum emerferint, ideoque nec nominatione illos hoc loco dignabimur. Esse huius artis, vt omnium bonorum rerum, vna & sola virtute eximia atque excepta, ab usum nemo sanus negauerit, ac satis id maturè animaduertit. Catholica Ecclesia, & eius.

eius summus in tertis Præses Romanus Pontifex, eaque de causa in Lateranensi sub Leone decimo Romæ habito Concilio generali, quod post inuentam illam proximum primumque fuit, fraudibus & imposturis maliciosorum hominum, ob quorum scelera innocens & salutare artificium malè audire ceperat, maturo consilio obuiam itum est. Idem deinceps in Tridentinâ Sacrosanctâ Synodo sub Paulo 3. Summo Pontifice actum & repetitum fuit, cuius iussis si ubiuis probè obtemperaretur, non esset ut quis è Typorum ministerio mali & incommodi aliquid formidaret. Haec tunc igitur Criminatores Typographicos toleramus, ut liberum esse oportere censeamus, hominum hoc artificio malè & peruersè utentium mores reprobos & perniciosam vafritiem Hypponaæto præconio deprædicare, pœnarumque obicibus coercere, & in ordinem cogere, dummodò Turcici Tyranni exemplo rem ipsam per se honestam & multum frugiferam, non statim eadem operâ dampnent, interdican & execrentur. Extant quidem diuersorum de abusu huius artis querelæ & inuectiuæ, quos non imus hoc apologetico Epilogo condemnatum, sed iustas potius illis causas fuisse fatemur, eiusmodi querimonias instituendi, quorum vel princeps videri possit Henricus Stephanus, qui peculiari opere anno 1569. publicato in malos ac indoctos Typographos & Correctores inuectus est. Sed antiquior Stephano Sipontinus Pontifex Nicolaus Perottus doctissimus vir sub ipsum enatæ Typographiæ tempus in principio libelli sui ad Franciscum Guarnerium in Plinij præfationem historiæ naturalis scripti in abusum huius artis satis acriter inuehitur, quanquam is non tam ipsos Typographos, quam librorum veterum sub Correctorum nomine Corruptores ac malos criticos perstringat. Culpa tamen illa in ipsos etiam Typographos, quod talium operâ utitur, errata publicent ac diuulgent, non minima ex parte redundat. Totum locum in Lectoris gratiam appono, sunt enim rariores huius auctoris Codices, neque passim & ubiuis obuersantur, ut discamus statim cum arte ut lolet fieri, enatam esse malè illa utendi tralatitium, sed pessimum morè, Solebam, inquit ille, nuper etati nostræ gratulari, mi Franciscæ, quasi magnum quoddam ac verè diuinum beneficium hac tēpestate adepti essemus ob nouū scribendi genus è Germania nuper ad nos delatum. Videbam enim tantum vno mense ab vno homine hoc tempore imprimi literarum posse, quantum vix toto anno scribi alias à pluribus potuisset, quod vno versu Campanus noster Aprutinus Pontifex elegantissime scripsit: Imprimis ille die quantum non scribitur anno. Ex qua re tantam breui tempore librorum copiam sperabam, ut nullum superfuturum esset opus, quod vel ab inope atq; egeno homine posset amplius desiderari. Hinc fore existimabam ut vigerent indies magis ingenia hominum, & florerent studia literarum, omnesque ad capefcendas præclaras

arrestant a librorum commoditate allicerentur. Tam verò (ò vanas hominum cogitationes) longe aliter quam sperabam video rem succedere. Nam cum liceat unicuique pro libidine animi sui quacunque velit imprimere, fit vt omnis sepe numero, quæ optima sunt, ea scribant placendi gratia, quæ obliterari potius ac deleri ex omnibus libris deberent; & si quid scribunt boni, ita peruertant atque corrumpant, vt melius sit his libris carere, quam in Exemplaria mille transcriptas per Orbis omnes Prouincias mittere, vt scilicet studiosis occasio detur tot mendacia legendi. Quippe satius est vera ignorare quàm falsa perdiscere: quemadmodum tacere verum minus peccatum est, quam mentiri. Huius autem rei causa est non tam inscitia eorum qui imprimunt, quam negligentia, nequid grauius dicam, quorundam, qui se Correctores & Magistros Veterum Librorum constituunt. Hi enim dum falsa existimant quæ parum animaduertunt rectè scripta, & de summorum virorum operibus sententiã temere ferre non dubitant. O rem indignam in qua non modò graues viri & prudentes, sed etiam qualescunque studiosi merito perturbantur. Non est facile ab his recedendum, quæ passim scripta reperiuntur, nec cum primum difficultatis aliquid occurrit, errori adscribendum est. Non rectum iter relinquendum, vt deuios sequamur anfractus, nec plana deserenda sunt, vt per præcipitia labamur: alioquin quæ stultitia est tantum studium, tantam curam, & (vt ita dicam) tantam sollicitudinem adhibere, vt doctissimorum virorum libros depraues. Neque me ita ad te velim existimies scribere, quod eorum labores damnandum putem, qui hanc corrigendorum librorum Prouinciam sumpserunt, quin potius laudo doctrinam eorum, laudo studium, laudo laborem: sed quatenus modum non excedunt, hoc est, quatenus nihil addunt de suo, sed vel alijs Exemplaribus, vel sententiã ipsius Auctoris alibi clariùs expressa, vel eius scriptoris à quo id sumptam est auctoritate vel explicata alicuius imitatione, vel alterius lingue veritate aliquem locum emendant: quod nos nuper in Mario & Papinio fecimus. Remedium deinde huic malo suggerit valde salutare: quod vtinam vbiuis in actum & obseruantiam deducatur, estque tale: Prouisio autem, inquit, facillima est, vt auctoritate Pontificis Maximi, vnus aut alter huic muneri præficiatur, qui & imprimendorum librorum legem Impressoribus præscribat, & adhibeat aliquem mediocriter peritum, qui singulas quasque tabellas ante impressionem examinet atque emendet. Summo præterea studio curet ne primi illi Correctores augurari aliquid temere ausint, sed modum quem ante diximus seruent. In his acre sit ingenium, singularis eruditio, incredibile studium, summa vigilãtia. Hoc si fiet, & multos habebimus libros & integros, in nulla re pulchrius, in nulla re dignius vti potest, beneuolentia Principis tui. Ita Sipontinus tempore Sixti 4. Max. Pont. ad Nepotiss illius Marci Barbi Cardinalis Vicentini familiarem scribit: cum cuius suggesto remedio ferè conueniunt Lipsianæ in venustissima de Criticis Satyræ publicatæ leges, collimantque ad eundem scopum diuersi aliorum è Doctoribus discursus, monita, & querelæ. Plura autem huius generis vteriori

riori congestione non accumulo, sed ad propositum reuersus male vtentium vitio bonæ rei dignitati nihil decedere statuo. Ac possumus certè iure optimo gratulari nobis quotquot librorum studio, doctrinarum desiderio, & eruditæ famæ amore ducimur, hisce potissimum nos in lucem datos esse temporibus, quibus maiori commoditate, quam vnquam ante hac, res literaria & quarumcunque facultatum ac disciplinarum studia coli ac tractari possunt, adeo vt qui hodie in eruditionis & scientiæ profectu sibi alijsque non satisfaciunt, nil aliud quam stuporem aut ignauiam suam inculcare possunt, ac putidum sit velle huc diuersorum præclaras rei laudatissimæ prædicationes adscribere, quas passim videre & reperire est. Vnicum tamen adferam Erasmi Encomium in præfatione Tusculanarum ad Vlatenum qui ait. *Quamobrem mihi sæpe videri solet inter omnia qua in vsum vita mortalium industria reperit, nihil esse vtilius, quam vsum litterarum, neq; vllam artem præstantiorem officio typographorum. Quid enim felicius, quam cum eloquentissimis simul & sanctissimis viris, quoties lubitum est, confabulari, neque minus habere perspectum illorum, qui ante tot annos vixerunt, ingenium, mores, cogitationes, studia, facta, quam si multis annis egisses cum illis consuetudinem.* Ita Erasmus. Quod si Richardi de Buri; Dunelmensis in Angliâ Episcopi, & eiusdem Regni Cancellarij tempore (fuit autem Petrarchæ Synchronus, vt ex illius Epistolis patet) cuius extat *de amore librorum aureolus libellus*, vel etiam magni illius Theologi Ioannis Gersonis, Cancellarij & Doctoris Academiae Parisiensis, qui de *laude scriptorum* (Librarij ab eruditioribus vocantur) tractatū edidit, typographicum hoc libros scribendi genus industriâ inuentorum prodijisset, an non putamus: vt rumque præ gaudio extra se raptum fuisse? Vterque certè pro infinito suo erga studia & literas affectu indiuiuæ artis Encomium ingenij habenas laxasset, cuius beneficio immensum suum rariorum & melioris notæ Codicum desiderium adeo largiter explere illis datum esset. Nam quæ Gerson in prædicto Opusculo suo, in librorum descriptores laudes congerit, illæ pleræque Typographorum sedulitati comperunt, quorum peculiaria deinde sunt & alia verè admiranda merita, & laudum trophæa, quæ profectò vir ille, vt erant ea tempora longè doctissimus, nequaquam fuisset præteriturus. Scribit alter ille quem dixi Episcopus Anglus, *Quoties Parisios delatus esset quos mundi Paradisum appellat, maximum fluminis impetum voluptatis eorum suum letificasse, semperq; sibi dies paucos præ amoris magnitudine visos esse.* Causam deinde exultationis & gaudij sui addit, non Urbis magnitudinem, populositatem, pulchritudinem; non Aulæ Regalis magnificentiam, luxum, splendorem; non omnis generis lautitiarum infinitam copiam; sed quod *Bibliotheca iucunda supra cellas aromatum ibi redolerent, quod virens viridarium vni-*

uerforum voluminum inestimabilem ibi spiraret fragrantia. Ideoq; se Theſauris aper-
tis & ſacculorū corrigijs reſolutis pecuniam leto corde diſperſiſſe, lutoq; & arenā libros
redemiſſe, ait impretia: les. Quid hic homo non ſcripiſſet? quid lætabunde ex-
ultans non exclamaſſet, ſi vel Francofurtum illud Orbis terrarum commu-
ne maximè quoad Librariam ſupelleſtilem, emporium, vel etiam quam-
cunque aliam ad urbem hac doctrinarum merce paulo inſtructiorem de-
ueniſſet? imò ſi in Angliā ſuā reſidens & quieſcens, quoſcunque libitum &
placitum fuiſſet libros, ſibi ex omni Europā coëmi & aduehi curaiſſet? Cer-
tus equidem ſum, quod præcipuam & potiſſimam operis ſui partem in hu-
ius artis incomparabilis commendatione conſumpſiſſet, & honorum om-
nium Datori DEO OPT. MAX. immenſas egiſſet gratias pro hoc cœleſti
ſuo in homines literatos, vel potius vniuerſū mortaliū genus collato bene-
ficio. Quod igitur ille veriſimiliter facturū fuiſſet, idem & nos cenſeo facia-
mus: nec ſumus, vt ſolet ferè hominum, ſiue incuria, ſiue malitia, pro diuinis
muneribus ingrati, ſed ad honorem ſuperni Numinis, publicamq; vtilitatē,
& ad felicitatē temporis & æternitatis, rectè illis vtamur, & beatè fruamur.

HISTORIA IMPRESSIONIS BIBLIORVM COMPLVTEN-
ſium ex Aluari Gomezij lib. I. de vita Franciſci Ximenij Cardinalis & Archi-
epiſcopi Toletani.

ERgo intentionem ad ea conuertit (Ximenij Cardinalis) quæ iam dia
animo meditabatur, intelligebat ſanè vir prudens ſacrorum volumi-
num lectionem, quæ Biblia Græco nomine paſſim appellantur, cunctis qui
Sacris initiati ſunt, ſed præſertim Theologis maximè eſſe neceſſariam, nul-
libique magis eodem illos rerum Theologicarum ſtudioſos dormire,
quam in ea verſanda tractādaq; idq; potiſſimum è trium linguarum igno-
ratione prouenire. Hebraicæ, Græcæ, & Latinæ, quibus non ſolum quic-
quid ſcitu dignum eſt, in omnibus diſciplinis profanis eſt proditū, ſed ſacra
omnia continentur. Diuinabat homo prudentiſſimus in tanta hominum
noſtrorum inertia diuinā literas negligentium, impios homines quam pri-
mum exorituros, qui earum lectione armati, & ad ſuos affectus detorquen-
tes Chriſti Eccleſiā, auſu quidē nefario & immani, à noſtra tamē imperitia
profecto impugnare & euertere tēarent. Quin antiquiſſima quæq; Chri-
ſtianæ religionis tempora ſecum reputans, diuina prouidentia ita factū eſſe
videbat, vt quemadmodum à prudentibus Imperatoribus ex hoſtium, cum
quibus dimicant, pugnandi natura, ratio & conſilia ſumuntur: ita quoq; ad-
uerſus dæmonū artes, qui ingenijs humanis percallidè abutuntur, remedia
quoq; ex eodē fonte petenda eſſe, Chriſtus enim Opt. Max. vnde omnis ſa-
pientia ad homines emanat, ſanctos Eccleſiæ Chriſtianæ Patres, per quaſ-
dam

dā doctrinarū vicissitudines, aduersus emergentes hostes cōuenientibus ar-
 mis prudentia sua instruxit. Ximenius qui ex publica morū corruptela, ipso-
 rumq; adeò religionis principū immoderātia vulpeculas aliquas in occulto
 nutriti cōiectabat, quæ vineā mysticā cum minus expectaretur, demoliri
 tentarēt, neq; ad id aliundē comparato præsidio; quā ex factorū voluminū
 perperam intellectōrū promptuario, non abs te timere cœpit, ne nostri im-
 parati & in vtriusq; testamēti libri ternis columnis per singulas paginas sunt
 distincti. Prima Hebraicam lectionē tenet, media vulgare qua nūc vtimur,
 tertia versioē Græcā LXX. Interpretū, translatione etiā latina illustratam.
 In margine verò interiori, ne quid desideretur, Chaldaica quā vocant para-
 phrasis subiecta est, latina versione è regione apposita. At nouū testamētū,
 Græcā lectionē quā emendatissimā & vulgare translationē habet. Additū
 est postremū volumen Hebraicā dictionū eruditū & copiosū Onomasticū
 ab eius linguæ peritis valdè laudatū. Id in aliquot Bibl. huiusmodi libris,
 quorundā incuria, qui eos asseruādos susceperant, nō sine graui iactura de-
 sideratur. Res fuit cū primis operosa & magnifica, & quæ nō modo tā ingē-
 rem principē, sed etiā ingentis animi virū, ad difficultates inanes euincēdas
 rem tam arduam comitantes requireret. Accersuit cōtinuò ad se homines
 vtriusq; literaturæ peritissimos, Demetriū Cretensem natione Græcū, An-
 tonium Nebrissensem, Lopidem Astunigam, & Ferdianū Pintianum Græ-
 carum literarum & latinarum professores, quorū scripta & studiosa monu-
 menta passim nūc in manibus habentur. Alphonsum Medicū Complutensē,
 Paulum Coronellū, & Alphonsum Zamorā Hebræarū rerū consultissimos;
 qui cū olim inter suos publicas scholas fuissent moderati, tū Christianæ fi-
 dei sacris ex animo susceptis Ecclesię Orthodoxę domestici & alumni essēt,
 meritò ad tantum negotiū à Ximēnio sunt vocati: quod illorū virtuti, erudi-
 tioni & constantiæ meritò est cōmissum. Cum his viris de suo consilio ser-
 mones cōfert, liberalissimè impensas promittit, & singulos præmijis propo-
 sitis priuatim inuitat. Ante omnia festinandū admonet, ne, vt sunt res mor-
 tales caduæ & fluxæ, aut illi patrono ad eam rem prōptissimo, aut ipse tam
 accommodis adiutoribus priuaretur, quorum præsentiam & operam plu-
 ris, quam vllas pretiosas possessiones aut diuitias æstimaret. Accenduntur
 cūcti, Ximēnij verbis eruditissimis cessatū: cōquisiti sunt vndiq; vtriusq; te-
 stamenti verustissimi codices, ad quorum fidem castigatio excudendorum
 fieret, & vitiosa loca sanarētur, & quæ dubia & obscura essent, illustrata col-
 lūcerēt. Sed potissimū adiumento fuerunt Bibliothecæ Vaticanæ veneratæ
 antiquitatis apographi, quorū copia per Leon. X. P. M. benignissimè Xi-
 mēnio facta est, cuius iā tū magnificentiā demiratus, cœpit hominē in magno
 pretio

et ab eo die
 donec manus
 ultima fuit
 in paxta ni
 hnt est a vi
 nis

pretio habere & eius consilium, quamuis in vltimis terris positi, quoties reip. Christianæ negotia postulabant, in rebus arduis requirere, LXX. tamen translationis explicatio partim ab aliquot Academia Complutensis eruditissimis hominibus, qui iam tunc sub Demetrio & Pinciano præceptoribus in Græcis literis non vulgariter profecerant, partim à Demetrio, Pinciano, & Astuniga, ad eum feliciter confecta fuit, ut nihil à LXX. interpretibus iuxta Græcam eruditionem sit dictum, qualia per multa apud eos habentur, quod à nostris in tanta breuitate fuerit prætermisum. Fuit inter hos ad hoc munus vocatus Ioannes Vergara, cui libri, quos vulgo Sapientiales vocant (ut ab eo sæpius audiui) explicandi sunt commissi, in quibus multa, quæ in vulgata translatione difficilia esse videbantur, in antiquam lectionem restituit: nihilque magis seni, cum otio fruebatur, sibi dicebat in votis esse, quam librum Ecclesiastici (quem Panaretum vocant) Scolijs aliquot illustrare: Sed tardauit præclarum institutum incommodissima valetudo. Durauit ab hoc anno qui M. D. II. Christi nati fuit, annos continuos plus minus quindecim de Sacris Biblijs edendis cura: ut penè cum Ximenij vita, finem quoque editio suscepit. Vbi si per partes narrandum esset, quantum laboris exhaustum sit, quantum tædij & fastidij deuoratum à viris illis operi præfectis, in exemplaribus excutiendis, quamque multiplici & ardua negotiorum mole Ximenius interim alio euocaretur, nimium profectò in eis dicendis immoraremur. At illud vnum quod ad impensas à Ximeno in ea re absolenda factas pertinet, reticendum nequaquam est. Septem Hebræa exemplaria, quæ nunc Compluti habentur quatuor millibus aureorum ex diuersis regionibus sibi comparasse Alphonsus Zamora Hebræarum literarum professor sæpenumero referebat: ut interim de Græcis & Latinis taceam, quorum illa ab vrbe Roma, hæc tum ex peregrinis locis, tum ex varijs in Hispania Bibliothecis, ab octingentis fermè annis characteribus Gothicis scripta magnis sumptibus Còplutum sunt delata. Iam verò Chalceographorum & scribarum salaria, doctorum hominum non vulgaria præmia mercedes inter nuntijs propositas, quibus ad Codices vetustos adipiscendos utebatur, assiduam denique subministrantium cateruam, quam ad res quæ inspirato emergebant expediendas sustentabat, & mille alia, quæ longum esset referre, si bene quis ratione subducta numeret, quinquaginta millia aureorū & amplius summam conficiet, quod & maiores natu frequenter dicere audiui. Hac tandem diligentia & auctoritate & liberalitate opus illud absolutissimum prodijt Leoni X. Pontifici Max. dicatum, cum in testimonium grati animi, tum quod vniuersa, quæ ad sacrarum literarum illustrationem pertinent, nemini magis quam Romano Pontifici, penes quem tota Christi-

stianæ

stianæ Ecclesiæ auctoritas est, consecrari & efferri debeant. Opus me her-
 clè miraculo par, & cuius tanta apud omnes qui vbicunque terrarum in sa-
 cris literis versantur veneratio est, vt ad Complutensium Bibliorum exem-
 plum quicquid alicubi excuditur certatim reuocetur; & in sapientissimorum
 virorum scriptis, quoties de lectione sacra controuertitur, testimonia ab eis-
 dem petita prouerantur. Hoc ergò, quod diuini beneficii loco ego quidem
 reponendum arbitror, signo dato, mentis nostrorum hominum atq; ad eò
 mortalium cæterorum, ad sacras literas tractandas sese conuerterint, ac ve-
 lut è longo veterno ad sacra mysteria perscrutanda euigilarunt. quæ, vt in
 præmijis huic operi per viros illos eminentissimos propositis sapienter &
 copiosè dicitur multam lucem; ne vniuersam pene dixerim, ex linguarum
 cognitione quibus vtrumque testamentum scriptum est, suscipiunt. Audiui
 Ioannem Brocarium Complutensem excusorem, Arnoldi Guilielmi Bro-
 carij filium, sæpenumero ad æquales dixisse, eo ipso die quo vltimo manus
 à patre, operis excusioni imposita fuit, se puerum eleganter vestitum cum
 vltimo Bibliorum volumine ad Ximenium venisse: qui impendio laetatus
 ita cælum suspiciens exclamauit. Grates tibi ago summe Christe, quod rem
 magnopere à me curatam ad optatum finem perduxeris. Et ad familiares
 continuo conuersus: equidem, inquit, cum multa ardua & difficilia reipub.
 causa hæctenus gesserim, nihil est, amici, de quo mihi magis gratulari debeat-
 tis, quam de hac Bibliorum editione: quæ vna sacros religionis nostræ fon-
 tes tempore perquam necessario aperit: vnde multò purior Theologica
 disciplina haurietur, quam à riuis postea deductis. Non satis animi sui ma-
 gnitudini Ximenius ingens hoc Bibliorum edendorum opus esse arbitra-
 batur: adhuc alia secum voluebat, quæ morte præuentus absoluere non po-
 tuit. Nam vt Ioannem Vergaram aliosq; complures, qui eo tempore apud
 eum vixerunt dicentes audiui, Aristotelicorum voluminum editionem pa-
 rabat: vt singulæ paginarum facies ternis columnis distinguerentur: quarum
 prima Græca Aristotelis verba emendatissimè contineret; media vulgatam
 translationem; extrema vero nouam quandam & liberio rem versionem: vt
 eius veluti commentarijs scriptoris alioqui difficilis sensus abditè illustra-
 rentur. Nam ad earum disciplinarum cognitionem, quas in schola sua tra-
 ctandas proposuerat, eum quoque auctorem per necessarium esse intelligen-
 bat. Atque ad nouam illam versionem faciendam viros aliquot in Græcis
 & Philosophicis literis doctissimos accersendos vñdecumq; curasse. Huic
 rei inter alios qui adhuc conquirebantur, Ioannes Vergara designatus est,
 qui diligenter Latinos fecit octo de Physico auditu libros; tres de Anima:
 Metaphisicos verò 14. qui Toleti in templi maximi Bibliotheca ser-
 uantur.

uantur. At cum Bibliorum editioni Aristotelica esset successura, atque illa nondum absoluta, Ximenius è vitis sublatus sit mortis præoccupantis iniuria, quæ semper viris magnaminis periniqua & immatura accidit, præclari operis ingenti spe studiosos homines frustraui.

De Typographeio Plantiniano ex Ludouici Guicciardini Belgio, de Antverpia agentis.

Sed non minus quam omnia hæcenus dicta spectatu & contemplari iucundum simul & admirandum est amplum illud & celeberrimum Typographeion, quod separatim ab ipsa taberna libraria proprijs commodisq; admodum cellis extruendum curauit doctus ille & ingeniosus Christophorus Plantinus Architypographus Regius, opus reuera dignum quod memoretur, quia fortasse non constat vilam hucusque fuisse vel hodieq; in tota quam latè patet Europa, vsquam videri vllam rem huic operi parem, vbi nempe tot præla, tot torcularia, tot & tam varij generis characteres, tot formulæ, totque alij apparatus & instrumenta vel iustum Theaurũ pretio suo æquantia: tot denique viri præstantes, & hisce talibus obeūdis perquam idonei lautis vndeunque stipendijs conducti, & occupati in corrigendis omnibus prorsus (nullam enim excipio) tam literatis, quam vulgaribus linguis, quæ inter Christianos quidem in vsu sunt. Ita vt omnibus computatis expendantur in hanc officinam eiusque appendices duceni & plures floreni, id est, supra centenos aureos nostros in singulos dies, Rem profectò præclaram ac non ipsi duntaxat laudatissimo suo auctori, verum & toti vbi vtilem iuxta ac perquam honestam! distribuuntur siquidem hæc tam pulchra rãq; emendata volumina innumerabili penè numero per vniuersum orbem terrarum. *Hæcenus Guicciard.* Meminit huius etiam officinæ Iacob. August. Thuanus lib. 1. de vita sua, vbi se, cum Antverpiæ ageret ad Platinum diuertisse scribit, in cuius tunc ædibus, licet rebus accisis, septemdecim adhuc prælis operæ ferbuerint (ad. an. 1576.) Exijt autem, vt supra dictum est, ex hac officina Regiorum Bibliorum opus, cuius editionis historiam, non minus ac Complutensem, quam retuli, memorabilem adiungo.

(:)

Histo-

*Historia impressionis Bibliorum Regiorum, facta
Antverpiæ per Plantinum.*

CHRISTOPHORUS Plantinus Turonensis, Typographus Antverpianus omnium suæ artis, qui hæcenus ubique terrarum vixerunt celeberrimus, præter infinita alia, quæ nitidissime & correctissime edidit Regiorum Bibliorum impressione cum alios dudum superasset, seipsum denique vicisse videri potest. Ad illorum autem excusionem cum motu ut apparet, proprio animum adiecisset, nec tamen priuatos patrimonij sui sumptus ratiæ rei sufficere arbitraretur, per idoneos homines apud Philippum II. Hispaniarum regem obtinuit, ut is impensas sumptuosi operis in se reciperet, & idoneum aliquem, qui impressioni præesset, ex Hispania mitteret. Is fuit Benedictus Arias Montanus Theologus doctissimus & polyglottus, de quo postea dicendum est. Verba autem ipsius regis hac de re sunt ex Epistola ad ducem Albanum Belgij eo tempore præfectum. Quãobrem cum à Christophoro Plantino ciue Antverpiensi de arte Typographica, ut accepimus bene merito, opus Complutensi illi simile, aut illo etiam maius & elegantius parari intellexerimus, eiusque rei magnitudini hominis tum industriã, tum etiam diligentiam sufficere posse cognouerimus: ad regis dignitatis, & celestis Maiestatis beneficio obtinemus, præcipuas curas maximè pertinere existimauimus, hæc quoque in parte Christianæ reipub. non deesse. Re igitur cum supremi nostri & S. Inquisitionis consilij præside, atque alijs compluribus viris, quorum erga Deum pietatem, & erga nos fidem & sacrarum literarum insignem peritiam iam diu cognitam perspectamque habemus communicata, & nostro hoc consilio non solum omnium suffragijs valdè cõprobaro, verum etiam summè collaudato, Deo nos opus gratissimum, Christianæ vero reipub. utilissimum facturos existimauimus, si ut præstâtissima illa Biblia linguarum diuersitate, characterum elegãtia, ac omni denique ornatu & splendore illustrata in publicum prodiret efficeremus, ac pijs eius viri conatibus nostro auxilio & auctoritate adessemus. Ut igitur consiliũ hoc nostrum ad eum quæ optamus finem perducatur, ex eorum sententiã, qui à nobis ad hæc deliberationem adhibiti sunt, Benedicto Arias Mótano Doctore Theologo ex aulicis & sacerdotibus nostris, cuius linguarum ferè omnium oportuna cognitionem & bonarum omnium

artium ac disciplinarum non vulgarem peritiam, atq; ad eò insignem morū probitatem nobis abundanti exemplo atque tibi omnibus his nominibus noto perspectam habemus, eius negotij executionem commisimus, &c. litera ista regiae anno 1568. 8. Kal. Aprilis. Madriti fuere datae, quo eodem die etiam ipsi Plantino scripsit, die verò 18. Kal. Sept. Louanienſi Academia Montanum & Biblicae Impressionis negotium scriptis clementissime literis commendauit. Atque ad eò eodem illo anno feliciter inchoatum est memorabile illud opus, fuitque primus eius tomus absolutus Kal. Martijs anni ſequentis 1569, vti docet ipſius Ariæ ſubſcriptio & approbatio. Quintus autem & vltimus tomus anno 1571. Kal. Febr. finē ſuum & perfectionē nactus eſt, ita vt triennij tēpus totius operis integrationi impēſum ſit. Porro prædictus Arias in operis præfatione, in qua de Diuinæ ſcripturæ dignitate linguarum vſu & Catholici Regis (in excudendis hiſce Biblijs) conſilio agit ſequentia inter alia refert. Igitur & à doctiſſimis & peritiſſimis viris, quales in Hiſpania quam plurimi & publicis Academijs & ex ſacræ religionis Ma-giſtratibus cenſores & iudices, atq; ad eò ex omni Eccleſiaſtico ordine miniſtri conſpiciuntur, ad tantam rem deliberandam adhibitis, communi omnium ſententia confirmatum eſt huiusmodi regis conſilium non tanquā vtile tantum, ſed etiam veluti planē neceſſarium ac diuinum comprobati & omnium ſuffragijs poſtulari, omniumque piorum ſtudio vt expleretur orari oportere. Sed quod rex ipſe libentiſſimè ſuſceptum mature exequi atq; perficere inſtituit; præſertim verò cum eorum omnium, quæ ad eam rem parandam & opportuna ac etiam neceſſaria erant magnam copiam apud ſe eſſe intelligeret: ſeque ijs viris qui tanto huic operi & exordiando, expe-liendo & omnibus ſuis numeris & partibus abſoluendo præſe poſſent, qualis ipſe rei literariæ amantiſſimus quam plures continuo fouet, omnino non carere conſpiceret. Tantum igitur Catholici regis conſilio, ſtudio, aucto-ritate atq; benignitate præſtitum eſt, vt operis huius admiranda moles maximis rerum difficultatibus ſuperatis extructa, & ad publicum Catho-lica Eccleſiæ vſum æternumque Chriſtianæ veritatis monumentum ſtabili-ſita & expoſita denique fuerit. cuius inſpectionem nulli Chriſtianæ pietatis ſtudioſo non gratiſſimam vtiliſſimamq; fore arbitramur; cum propter exi-miam omnis generis characterum elegantiam, & propter egregiam optimi & celeberrimi typographi operam, tum verò maximè propter ſummam integritatem & incorruptam lectionis perfectionem, quam propter aſſiduam do-ctiſſimorum & linguarum omnium peritiſſimorum hominum diligentiam, variorum quoque & correctiſſimorum exemplarium, Romanorum vide-licet, Venetorum, Conſtantinopolitanorum & Germanorum collatio nobis

nobis præstitit. Complutensibus verò potissimum hac in parte vsu sumus, quæ quidem à celebratissimo ac pientissimo viro Francisco Ximeno Tolerano Archiepiscopo Hispaniarum, præside summo S. R. E. Cardinali, magno studio, incredibili sumptu, insigni diligentia, vtilissimoque euentu edita quondam fuerant, & apud doctos homines magno in pretio habita: Quæ tamen quia propter miram eorum paucitatem & raritatem desiderabatur, hoc in opere nō modo instaurata, sed multis etiam in partibus aucta, integrata, locupletata, magno etiam appositissimoque rerum & verborum apparatu exornata sunt. Nam præter excellentem formarum chartæ & characterum præstantiam integras etiam Chaldaicas in veteri testamento paraphrases & Syriacæ in nouos lectionis libros, eisdemque diligenti studio & censura examinatos & commodā latinarum interpretationum copia instructos opus hoc Complutensibus Biblijs addit; & quod ad lectionis & sententiarum distinctionem explicationemque plurimum confert, acutos omnes Hebraicosque apices (quos nunquam petire Christus patietur) diligentissime obseruatos adiungit. Insignem præterea rerum & verborum suppellectilem aliàs varijs Codicibus dispersam hoc vnum opus continet, quæ magis vsu percipi, quam oratione indicari possunt. His accedunt variarum in omnibus linguis, lectionum proposita exempla, quæ quidem quot & quætos lectoribus fructus allaturi sint, nemo facile æstimare potest. Sunt præterea integra Hebraica Biblia nouumque Testamentum Græcum cum Latinis ad verbum interpretationibus, maiori quam vnquam antea diligentia & sedulitate elaboratis, quæ præterquam quod ad sententiarū cognoscenda mysteria plurimum adiumenti afferunt, Latinum hominem Hebraicam & Græcam: Græcum verò & Hebraicum latinam linguam sine præceptore ac nullo penè negotio docere possunt. Addita præterea sunt opportunis locis difficiliorum verborum Hebraicorum, Græcorum & Syriacorum themata, quas radices Hebræi dicunt. Postremum verò & vtilissimum illud volumen adiungitur, quod, quia multarum & ad familiares diuini verbi explicationes commodissimarum rerum copiosam ac multiplicem suppeditat materiam, sacrorum librorum apparatus inscripsimus, quo in opere dictionariæ, obseruationes, arcanorum sermonum interpretationes, multaque alia cognitu dignissima continentur. Atque hæc quidem omnia magnæ sacrarum literarum studiosis vtilitati, magnoque vsui Catholicæ Ecclesiæ futura, à Philippo Catholico rege curata, eiusque tum auctoritate & dignitate, tum liberalitate regia expedita, & insigni rerum omnium diuersitate ac elegantia insignita, ad optimum & felicissimum exitum diuinæ providentiæ summo beneficio tandem perducta sunt. Etenim tantum opus quod

maximos sumptus, insignem artificum diligentiam, exemplarium opportunam copiam, operarum frequentiam assiduam multorumque iudiciorum sententias ex varijs Europæ partibus collectis exigebat, sine præsentis Dei numine & auxilio effici & absolui non potuit; ad eum ut ipsam tot rerum & personarum unaminem, perpetuam & indefessam facultatem, non tam hominum opera & studio comparatam, quam diuinitus oblatam & concessam fuisse palam sit fatendum; opusque ipsum argumento & re planè diuinum est, iracundiam ut hoc modo atque hoc tempore huius regis tanto studio ederetur, ex diuino consilio profectum fuisse dubitandum minime sit: quod quidem vel ex eo constat, quod Pius V. P. M. qui hodierno die Catholice Ecclesie pro Christo sanctissime præest, ubi hoc præclarissimum & utilissimum opus regis studio & sumptu Antverpiæ institutum inchoatumque intellexisset, misso à se ad Albanum Ducem Belgij præfectum gratulationis & honoris causa in tantæ victoriæ ab eo reportatæ gratiam, legato præter alia in mandatis dederit, ut opus ipsum operisque promotores omnes fausto & grato Sanctitatis suæ nomine, nutu, assensu atque auspicijs, benedictione etiam adiuncta prosequeretur: qua quidem re nulla alia sub cælo vel regi ipsi gratior, vel regis hominibus in eo opere continuis laboribus augendo & expoliendo incendendis aut aptior, aut magis accommodata esse potuit, &c. Idem deinde Arias Montanus totius editionis superintendens, iuniorque nomine regio præfectus, in altera præfatione, in qua de totius operis usu, dignitate & apparatu ex ordine disserit, lectorem non tantum ad multilinguos sacri eloquij codices hosce inuitat, sed etiã omnes illos, qui vel præsentis, vel absentes hæc editionem iuuerint & procurarint edisserit, quæ omnia hic etiam legi digna iudico: Hæc ferè sunt lector, inquit, quorum te admonitum volumus, ut apparatusissimo atque amplissimo hoc opere, quod in totius Christianæ reip. gratiam prodit, commodissime utaris. Neque enim de eius utilitate nobis hoc loco pluribus propositum est dicere: quippè quod eius præstantiam ne eloquentissimus quidem Orator, ut par est copiosissima oratione consequi possit. Sed quid in hac parte præstitum sit, si ei operam dabis, ex te ipse vere cognosces. Id enim bona omnium venia liberè ausim affirmare, nullum unquam ex typographica arte tantum, adeoque insigne beneficium in Christianam rempubl. fuisse collatum. Si enim operis ipsius magnitudinem, splendorem & dignitatem attente considerabis, lector, quid prius, aut etiam quid magis admirari debeas haud facillè scies. Te enim tot idiomatum diuersitas, fideles ubique interpretationes, characterum præstantia, tabularum elegantia, ac denique totus hic præstantissimus apparatus ita oculos atque animum tenebit tuum, ut verè dicas tanti huius muneris

neris Deo Optim. Maxim. cuius ope & auxilio inchoatum, ac denique non sine manifesto, ac summo eius favore & singulari beneficio ad optatissimum finem tandem aliquando perductum est, mox etiam doctissimis ac vigilantissimis viris, quorum opera & industria tibi quale est exhibetur, ingentes, & nunquam intermoriturus gratias esse habendas.

Vos itaque architecti ponderum ac mensurarum periti arithmetici, Hebraicæ, Chaldææ, Græcæ Syriacæ & Latinæ linguæ studiosi, vos denique eruditissimi Theologi, quidquid in aureo ac planè diuino hoc munere vobis exhibetur, id totum Philippi regis potentissimi, ac de re literaria optimè meriti, cuius mandato nos pro eius erga literatos homines studio ac amore huic tanto operi præsumimus, insigni pietati flagranti sacrarum literarum desiderio magnificentissimis sumptibus amplissimæ munificentia, verèque principe homine dignæ liberalitati acceptum referte. Denique ne solum litteratorum turba, quæ hodierna die extat, verum etiam posteritanti laborum ac vigiliarum ingenio præstantibus & eruditione perfecta hominibus, qui, quantum laboris & operæ in sacratissimo hoc opere impenderit, & res ipsa docet, & Christiana respubl. abunde cognoscit, debitum honorem ac optimo iure debitas tanti beneficij gratias agant (nihil enim maiori dignum & commendatione & memoria & sempiterna gloria in infinita posteritate ab illis expectari poterat) eorum nomine & cognomine perpetuum laboris, operæ, studij, diligentia, eruditionis, doctrinæ animiq; ad Christianam rempublicam pro viribus iuuandam, admodum propensi clarum & illustre testimonium hoc loco adscribi curauimus.

Itaque ne quam plurimos, Hispanos, Italos, & Gallos, qui nos sua ope & auxilio plurimum iuuerunt hoc loco referamus: eos tantum recensebimus, qui ab ipso operis initio ad finem vsque, tum in eo parando, describendo, vertendo, adornando, immutando, aut corrigendo multum laboris, operæ ac diligentia adhibuerunt. Ex quorum numero Christophori Plantini, viri de Typographica arte, qua cæteræ omnes illustrantur & viuunt, optime meriti summam ingenij dexteritatem, admirabilem prudentiam, sedulam operam, infinitos labores, ac denique omnibus in rebus insignem diligentiam nemo satis admirari, ac dignis laudibus extollere potest: nec est, lector, quod pluribus hac de re tecum agam, res enim per se ipsa loquitur. Non enim solum infinita tum veterum, tum etiam recentiorum in omni artium & scientiarum genere volumina, quæ ab eius prælo in totius Christianæ reipubl. gratiam continuo prodeunt, quam mirificè is rem

rem literariam augeat, amplifcet & exornet, literatis omnibus fidem faciunt: verum etiam præstantissimus hic sacrosanctæ Theologiæ & antiquissimarum linguarum Thesaurus, quoniam ille sua industria & labore in adiuuanda republ. sit animo, & huius & futuri sæculi hominibus luculentissimum erit testimonium.

Maximam verò partem eorum, quæ hic diligenter correctæ, exornata, perpolitæ & elaborata sunt, Francisci Raphelingi, quem sibi generum Platinus adsciuit, summæ industriæ, incredibili diligentia, continuæ sedulitati, perspicaci ingenio & præstanti iudicio acceptam referre debes, te enim lector, iudicem appello, vt ex operis ipsius magnitudine, præstantia, ac dignitate tute æstimes, quot & quales fuerint huius viri labores, & quam insignis antiquarum linguarum peritia, qua meo quidem iudicio nemini suo iure cedit. Amplissimus enim hic scientiarum & linguarum Thesaurus se huius viri ope & industria ita vt vides correctissimum in lucem prodijisse sua raritate & excellentia apertè testatur.

Guidonem Fabricium, cuius supra meminimus, tum genere, tum ob præclaras animi dotes verè nobilem, atque inter præclarissimos Galliarum Poetas non immeritò commemorandum, Catholicæ Ecclesiæ ac religionis Christianæ studiosissimū, Hebraici idiomatis peritissimū, atq; adeò Syriacæ linguæ insigni cognitione ornatum (quod quidem vel ex ipsa testamenti noui Syriaci latina interpretatione apertè cognosci potest) non est quod meis verbis hoc loco commendem: eius quippe insignis eruditio & opera, quæ nos in hoc opere mirificè iuuat, ipsa per se satis prædicant, à studiosis omnibus huic viro plurimum deberi.

Nicolaum Fabricium Guidonis fratrem in antiquis, ac potissimū in Hebraica lingua non infeliciter versatum, qui sua diligentia & continuis laboribus in hoc opere transcribendo, interpretando & corrigendo inter cæteros nobis etiam adiumento fuit, huic catalogo meritò inferendum duximus.

In primis autem sacrarum literarum studiosi Augustino Hunno, & Cornelio Goudano duobus Louaniensis gymnasij luminibus sacræ Theologiæ Doctoribus & publicis professoribus, ac toti rei literariæ addictissimis ingentes habeant gratias: His enim propter insignem eruditionem & sacrarum linguarum non vulgarem cognitionem optimi regis mandato hoc opus euoluendum ac diligenter examinandum à Louaniensi Academia commissum est. Qui quidem quo sunt felici ingenio & maturo, & ad grauissimas quasque res apto iudicio (adhibita ad eam rem Ioanne Harlemio sacræ Theologiæ Licentiato, in omni linguarum genere exerci-

exerci-

exercitatissimo sacrae Scripturae & Hebraicae linguae apud Louanienſem Societate Ieſu profefſore : ſuo munere, vt à tantis viris exſpectari poterat, cum ſumma laude perfuncti ſunt : atque hac quidem in parte ipſorum decretum, pro ea quam obtinet auctoritate interpoſitum eſt.

De me autem, ac de meo labore & induſtria (quantulacunque ea eſt) nihil profiteor. Hoc tamen vnum non reticebo : me ſcilicet continuo immortalis Deo gratias agere, quod decem idiomatum cognitionem pro ſua clementia atque benignitate mihi impertitus ſit. Quorum idiomatum gratia (cum ſapientiſſimo & potentiſſimo Regi noſtro, cuiusque à conſilio ampliffimis viris ingratus non ſim) dum plerique grauiſſimi ac doctiſſimi viri in Hiſpania publicis muneribus, pro ſua quiſque doctriſina & ſapientia funguntur : mihi in hac mea peregrinatione, tantum munus demandatum eſt. In quo quidem qua ratione ſim verſatus, aliorum eſto iudicium.

At ne erga eos qui in tranſmittendis ad nos correctiſſimis exemplaribus, aut etiam nobis ſuo conſilio, ope & induſtria in hoc opere adfuerunt, ingrati animi vitio laborare videamur : atque vt tuo, lector, deſiderio hac etiã in parte abundè ſatiſfaciamus, nomina præſtantiffimorum quorundam virorum, qui egregiam operam nobiſcum conſumpſerunt, & quibus non parum debent ſacrarum literarum ſtudioſi, hoc loco cæteris adiecimus. Inter quos Cardinali Spinofæ regij in Hiſpanijs ſummi cõſilij & ſanctæ Inquiſitionis præſidi ampliffimo non parua ſunt habenda gratia; eius enim conſilio & fauore, conuocatis etiam ad eam rem præſtantiffimis viris Regique à conſilijſ Rex noſter optimus & ſapientiſſimus præſtantiffima hæc Biblia inchoari, & ad finem perduci voluit.

Complutenſi Academia multum debent literati homines : Illa enim duobus & quadraginta Theologiae Doctõribus vndique collectis ſuo ſuffragio regis inſtitutum, velut ſanctiſſimum comprobauit.

Nec verò Granvellanus Cardinalis ampliffimus hoc loco nobis defuit : pro eo enim quo erga rem literariam, ac potiſſimum Sacroſanctæ Theologiae ſtudia eſt propenſo animo, Bibliorum Græcorum exemplaria, ſuis impenſis ad Vaticanorum fidem deſcripta, ac diligentiffimè collata ad nos opportunè tranſmiſit.

Nec poſſum, lector, Sirleti etiam Cardinalis operam, induſtriam ac doctriſinam propè ſingularem tibi non vehementer commèdare. Iſ enim præter grauiſſimas occupationes, quibus ampliffimus & ſacraſiſſimus Cardinalium ordo diſtineri ſolet, animum ad ſacrarum literarum ſtudia ita conuertit, vt iam Theologorum labor in perquirendis ſacrorum voluminum varijs lectionibus magna ex parte ſit ſubleuatus : tanta enim induſtria & iudicio

dicio eas collegit, & quas sequi, & quas rejicere oporteat, ita doctè admonuit, ut merito tanti beneficij immortales gratias amplissimo huic viro habere debeas.

Ioannes Regla felicissimæ memoriæ Caroli Quinti Cæsaris inuictissimi Confessor (quem vocant) instituti Hieronymiani apud Hispanos suam hac etiam in parte præstitit operam.

Petrus Serranus Cordubensis in Complutensi Academia Theologiæ Doctor F. Ludouicus Strada Theologus Abulensis, Ambrosius Morus Cordubensis omni disciplinarum genere ornatus, & Gabriel Zayas regionum (quas vocant) Statuum à Secretis suis votis & diligenti procuratione, ut hoc opus quale est, in lucem prodiret pro viribus effecerunt.

Ab Andrea Masio viro à consilijs & secretis Ducis Clitiæ plerisque valdè doctis annotationibus, & Chaldaica paraphrasi in priores Prophetas, Psalmos, Ecclesiasten & Ruth ope Hispani exemplaris à se Romæ inuenti, & quod maximum est, dictionario Syriaco cum eiusdem idiomatis doctissima Grammatica aucti sumus, summam certè commendationem, præstantissimus & antiquarum linguarum peritissimus, hic vir apud omnes studiosos meretur.

Est etiam nobis à Clemente Anylo Philosophiæ & Medicinæ Doctore, qui in hisce regionibus propter Christianam religionem exulat exhibitum Penrateuchi, Græci ex Thomæ Mori Bibliotheca elegantissimum exemplar.

His autem omnibus addo Guilielmum Canterum virum præter generis nobilitatem, & rei familiaris amplitudinem, in Græcis & Latinis literis feliciter versatum, rei que publicæ studiosissimum atque adeò de hoc opere omni ex parte bene meritum.

Detulimus & nos ex Complutensi Bibliotheca posteriorum Prophetarum paraphrasin Latinam ex Chaldaica factam. Atque adeò ex nostra antiquissimum exemplar posteriorum Prophetarum Hebraicè & Chaldaicè scriptum.

Christophorus Plantinus habuit penes se Complutensia Bibliorum exemplaria excusa. Præterea Veneta, Hebraica, Chaldaica & Græca & Germanica Hebræa & alia suis typis aliàs impressa; deinde Græca omnia, quæ quidem in Gallijs & Germania extant celeberrima.

Daniel Bombergus pius & doctus vir, & partim tum nominis, tum ingenij heres noui Testamenti antiquissimum exemplar Syriacum Colonia Agrippinâ ad nos attulit, quod quidem magno nobis fuit vsui & commodo. Id enim contulimus cum ijs nostris, quæ Ferdinandi optimi ac pijssimi

Imperatoris beneficio paucos antè annos cum Latina Ecclesia communi-
cata fuerant.

Itaque iam ex te ipso, Lector, facile potes conijcere, quale & quantum
munus tibi offeratur, cum ad id parandum tot & tam insignium virorum
industria & singularis qua prædicti sunt doctrina accesserint &c. Scripsit
autem illa Arias an. 1571. 10. Kalend. Sextilis.

Cæterum ipsum opus hoc Biblicum Quinquelingue quod attinet di-
stinguitur id in Tomos quinq; , quibus deinde apparatus Biblicus tribus
Tomis accedit.

Hactenus relata in principio primi Regionum Bibliorum Tomo legun-
tur. Dolendum autem fuit, magnam partem huius primariæ editionis Bi-
blicæ exemplarium, dum in Hispaniam vehuntur, absorptâ à tempestatum
vehementia naui, in aquis perijisse.

*De Plantino & eius Antuerpiensi Officina addo
etiam relato iam Guicciardino Carolum Scriba-
nium in Antuerpia, titulo: Ars Typogra-
phica. pag. 43. ita scribentem.*

Hanc vitam à Plantiniano prælo quanti acceperunt? perierant æter-
nè insepulti obliuioni; aut tanquam anima nunquam conlata, aut
tanquam vniuersim erepta, iacebant prostrati in perenni quodam ignoues-
centes sopore; ni ab hoc afflatore noua redanimatione redijissent in vitam.
Scio in omni propè gente floruisse in hac arte nobiles; noui è Latio Manu-
tios, è Germaniâ Frobenios, è Galliâ Stephanos. at vos vnius Plantini no-
mine omnium tenebratis nomina. Si sidera illi Regnis suis; sol vester fuit;
non vrbi huic, non Belgio: sed Orbi, quâ patet. Et vt omnia huius magna,
nihil maius fuit Bibliis Regijs, quæ quicumque è Latio, Græciâ, Palæstinâ,
Chaldæâ, Syriâ intuebitur non exclamet, vicisti. octauum orbi miraculum
hic est? & non tanti machinatorem operis, alte sublatum, per quidquid est
orbis sicco deu chant. pede, viridiq;

— aduclent victricia tempora lauro.

quotquot nobilissimæ huius & æternaturæ artis cultores, Regna & Impe-
ria fouent?

PLACET ETIAM CHRISTOPHORI MILAEI LOCVM AD-
 scribere è librorum eius doctissimorum. *verèq; aureorum de Vniuersalis rerum hi-*
storia scribenda, secundo. Is enim non tantum *Oeconomiam & commoditates Typo-*
graphici artificij eleganter explicat, sed etiam contra ac ab alijs factum, quò
inter Mechanicas illi principatum concedunt, inter literales artes re-
cipi dignum censet.

HAbuere olim librarios diuersi generis, qui ingeniorum monumenta scitè & ve-
 nuste exarabant: horù professio maxima ex parte hodie relicta, introducto no-
 uo & laudabili ad omnem scripturæ celeritatem, superioris memoria inuento: Typo-
 graphiæ nomen ei arti dedimus, qua ipsa plumbeis characteribus pro literarum
 atque notarum numero ingeniosè fufis, & in cellulas sui cuiusque generis aptissimè
 distinctis, ad eandem, qua scribimus, rationem typos expedite scilicet, compon-
 nunt inuicem, quasque colligant, vt pagina totæ æqualibus inter se versibus
 compleantur. Has marginibus ferreis arctè, ne dilabi possint, concludunt & dili-
 genter emendant. Post atramento, quo hæreat, parato, duabus semipilis mollibus
 ad conuenientem respersionem vtentes, prælo subijciunt, ac fortiter comprimunt.
 Itaque iusto paginarum numero expresso, iidem typi dissoluuntur, ac in suas cellu-
 las reponuntur: vt reliquis totius instituti operis partibus effingendis, rursus atque
 iterum, pro verborum serie coagmentari possint. Reperitis inde frequenter vtraque
 ex parte eiusmodi, quas vocant, formis, scriptores diuersarum linguarum, perinde
 ac sigillo ceræ impresso, quodam numero solo partu in multa exemplaria celerrimè
 transcribuntur: quorum vt est commoditas, venustas & elegantia maior, ita la-
 boriosa & longæ scripturæ habita ratione, precium longè minimum. Nam scri-
 ptoris vnus libri pluris olim venire solebant, quam hodie tota propè bibliotheca:
 vt priuatus libris non minus abundanter sese possit instruere, quam tum maximis
 sumptibus Respublicæ & principes viri comparare potuissent. Effectum etiam il-
 lud est hæc industria, vt studiosi homines in omni genere scriptorum maximos pro-
 gressus habeant: quandoquidem omnia quæ oppressa diuorsimè lauerant, in lucem
 ad communem vsum iam proferuntur, vt semel editi libri, non perinde possint de-
 inceps obliuione posteritatis extingui. Digna profecto ars, quæ de iustis causis, sic
 ut olim *Pictura*, propter maximum studiorum vsum inter disciplinas liberales ad-
 numerari debeat.

De Officina Coloniensi Hieratina.

NOrissimum est inter celebriores typographos Antonij Hierati no-
 men, is ductu Ioannis Gymnici heri sui vidua Typographicum ne-
 gotium industriè, laboriosè exercuit Coloniz Agrippinæ, vbi dignitate Sen-
 natoris

natoria & vitæ integritate conspicuus vixit. Huius Officina etsi Plantiniana, paucisq; alijs dignitate, magnificentia & fama forassis inferior sit, operum tamen & ingentium ab illo excusorum Voluminum multitudine, licet in aliquibus Ioannem Gymnicum priuignum suum socium admiserit, non dubitem illam prædictæ & quibuscunque alijs opponere: ac præterea persuasum mihi est lectori non ingratum fore, si præcipuos, quibus rem literariam auxit & instruxit libros hoc quoque in loco breuiter indicem. Præstitum hoc est à filijs eius in ingressu magni Theatri Beierlingani, quod octo Tomis ab hoc ipso imprimi captum, à natis autem feliciter absolutum est. Vt fatear quod sentio, ego quidem hæcenes, licet harum rerum non incuriosus, non memini simile quid de quoquam comperisse. Et auget huius rei miraculum quod intra annos nõ admodum multos varia illa diuersorum auctorum opera, quæ maximam partem mox audies, reliquam alibi vbi dixi inuenies, & numero multiplicia & mole ingentia feliciter impresserit. Sunt autem sequentia.

S. Ambrosij, S. Augustini, S. Athanasij, S. Basilij Magni, S. Bernardi.
S. Cypriani, S. Epiphaniij, S. Gregorij Taumaturgi, S. Gregorij Nazianzenij, S. Gregorij Nissenij, S. Hieronymi, S. Hilarij, S. Hugonis de S. Victore.

S. Theodoretii Cyrensis, S. Isidori Hispalensis, ac Tertulliani opera omnia.
Alphonfi Tostati Episcopi Abulensis opera, tomis 12. cum Indice.
Alphonfi Salmeronis Soc. Iesu opera in nouum Testam. tom. 16.
Benedictus Pererius Soc. Iesu in Genesim & Danielelem &c. tom. 5.
Ioannis Lorini Soc. Iesu in Leuit. Numeros, Psalmos & Act. Apost. tom. 4.
Venerabilis Bedæ, tom. 8.
S. Bonauenturæ tom. 7.
Rabani Mauri tomis 6.
Tomi omnium Conciliorum Græcè aut Latinè editorum tom. 4.
Ioannis Azorij Soc. Iesu Institutiones morales tom. 3.
Conclusiones Cardinalis Tusci tom. 8.
Annales Cardinalis Baronij tom. 12. Iacobi Saliarij Annales, tom. 66.
Historia Soc. Iesu, tom. 2.
Controuersia Cardinalis Bellarmini, tom. 4.
Christophori Clauij opera tom. 5.
Bibliotheca demum Patrum tomis quindecim.
Atque hæc omnia in folio, vt vocant, impressa sunt, ac pleraque quæ mole recensitis inferiora minus admirationis habitura videntur, sciens præterij.